

Societate, mentalități, cultură în lumea medievală și premodernă

REPREZENTĂRI ALE FEMEII LA ISTORICII DE LIMBĂ LATINĂ DIN SECOLELE VI–VIII*

Anamaria Alina Luțuc

În rândurile de față îmi propun să tratez problematica imaginii femeii privită ca *celălalt*, subiect în vogă, mai ales în „epoca actuală dominată de un feminism triumfător”¹. Imaginea Celuilalt poate deveni obsedantă pentru fiecare dintre noi, acesta semnificând cel mai adesea o persoană sau o comunitate adevărată, observată însă prin filtrul deformat al imaginarului. Ceea ce percepem este imaginea sa, iar această imagine – ca orice imagine – face parte simultan din real și din ficțiune”². Raportul dintre noi și ceilalți trece prin anumite tipuri de reprezentări, de aceea se impune și definirea conceptului de *reprezentare socială*, ca fiind „orice sistem de cunoștințe, credințe și atitudini care identifică, justifică, descriu sau generalizează practici socio-economice, culturale, religioase sau politice specifice”³. O

* Prezentul articol reprezintă un capitol din lucrarea de licență intitulată *Reprezentări ale familiei romano-germanice la istoricii de limbă latină din secolele VI–VIII*, realizată în anul 2006 sub îndrumarea conf. dr. Ecaterina Lung și susținută în cadrul comisiei de Istorie Medie Universală la Facultatea de Istorie – Universitatea din București.

¹ Régis Boyer, *Islanda medievală. Vikingii*, București, Editura All, 2002, p. 241.

² L. Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, București, Editura Humanitas, 2000, p. 116.

³ J.-M. Seca în G. Ferréol, J. Guy (coord.), *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 575.

principală caracteristică a acestui concept este aceea că *reprezintă* întotdeauna un obiect, natura sa raportându-se la loc, situație, persoane sau pur și simplu la o idee. Indivizii sunt influențați de reprezentări sociale ce au în comun un mod de a gândi și de a interpreta realitatea cotidiană. O reprezentare aparține cuiva (unui individ, unui grup) aflat în relație cu alți subiecți. Rezultă că orice reprezentare socială este reprezentarea a ceva și a cuiva⁴. Istoricii barbarilor, la fel ca orice persoană din societate, relatează evenimente în funcție de imaginea pe care o au ei despre lumea ce îi înconjoară. Fiecare dintre ei posedă o „grilă de lectură” cu care „citesc” diferitele personalități ale oamenilor prezenți în operele lor și acțiunile la care aceștia participă.

În cadrul temei abordate se impune o analiză critică a surselor, și mă refer aici la *De origine actibusque Getarum* (cunoscută sub numele de *Getica*) a lui Iordanes, *Decem Libri Historiarum* (ajunsă la noi *Historia Francorum*) aparținând lui Grigore din Tours, Beda Venerabilul cu *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum* și Paul Diaconul cu a sa *Historia Langobardorum*. Aceste opere sunt edificatoare pentru perioada de timp cuprinsă între secolele VI–VIII, în care au apărut. Ele ne arată și care era imaginea femeii, în viziunea categoriei sociale și a genului masculin din perspectiva căruia scriau autorii, subiect ce merită atenția cercetătorilor. Este greu să comentezi asemenea mărturii, să evaluezi ponderea realității ce se reflectă în acestea, să măsoari ecoul pe care îl are conținutul acestor opere asupra comportamentului celor care le ascultă sau le citesc. Reies, implicit, și informații despre societatea în care trăiau acești istorici, probabil deformate de aceștia pentru a fi pe placul publicului ce urma să le primească. Oricum, o prezentare care să înceapă cu o pagină albă pe care să schițăm informațiile transmise de sursele ce ne stau la dispoziție, este imposibil de obținut. Prin natura noastră suntem dominați de subiectivism, ne aflăm sub amprenta prejudecăților timpului în care trăim, de aceea este foarte greu să ne detașăm total. Cel mult ne putem strădui să realizăm o reconstrucție cinstită care să prevină înțelegerea greșită a prezentării ce se conturează în următoarele pagini, rezultat al părtinirilor noastre, și, în unele locuri, acolo unde este posibil, să o îmbogățească.

⁴ G. Ferréol (coord.), *Dicționar de sociologie*, Iași, Editura Polirom, 1998, p. 190.

Pentru a înțelege aceste surse și cum funcționează mecanismul elaborării lor, examinarea imaginarii este obligatorie. Indiferent dacă se pornește de la o realitate, intervenția sa nu este exclusă venind să completeze unele date, insuficiente sau imagini care nu sunt îndeajuns de convingătoare⁵. Se mai adaugă și problema, semnalată de Jacques Le Goff⁶, a raportului dintre operele scrise și societate, ca una departe de a fi simplă. Există o serie de relații complexe între imaginea membrilor unei societăți ce reiese dintr-o operă, *grupul* care o comandă și cei care o realizează. Această imagine este rodul prejudecăților, sentimentelor celor care o produc, și de asemenea al stereotipurilor ce predomină în mentalitatea grupului care urmează să primească lucrările. Trebuie atrasă atenția asupra exclusivității lucrărilor religioase în epoca medievală. În ce măsură putem considera ca veridice și nepărtinitoare aceste surse care par încărcate de un profund subiectivism? Să nu uităm că instruirea, în această perioadă de mijloc a istoriei, este, într-o proporție covârșitoare, apanajul clerului. Rezultă că, publicul vizat ca destinatar al operelor nu cuprinde o bună parte din populație, oprindu-se doar la nivelul superior al societății. Suntem astfel obligați din nou să subliniem ideea că nu putem beneficia decât de o viziune incompletă asupra imaginii femeii revelată de sursele menționate.

Analiza discursului prezentat de istorici este o cerință ce se impune în vederea reconstituirii unei imagini despre o perioadă de timp foarte îndepărtată. Același subiect poate fi tratat diferit de persoane diferite – indivizii nu gândesc toți strict în același mod – și cum „istoria se bazează pe ochii și vocea altor persoane, trebuie să înțelegem evenimentele ce s-au petrecut la un moment dat în trecut prin intermediul lucrărilor ce s-au scris despre ele”⁷. O analiză scurtă a discursului implică mai multe componente: mediul de proveniență al istoricului, destinatarul lucrării, perioada istorică în care își

⁵ S. Corlan-Ioan, *Inventarea Africii Negre. Călătorii în imaginarul european al secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, p. 121.

⁶ J. Le Goff, *Pentru un alt Ev Mediu*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1986, p. 203.

⁷ K. Jenkins, *Re-thinking History*, London & New York, Routledge, 1991, p. 12.

redactează opera, momentul redactării operelor (contemporan sau posterior cu evenimentele prezentate), gradul de participare (direct sau indirect) la acestea.

Cum am precizat și mai sus, un rol major în elaborarea sau impregnarea cu semnificații a unui discurs îl joacă mediul de proveniență al istoricului și, de asemenea, nici alte detalii legate de viața personală nu trebuie omise pentru descifrarea mesajului transmis. Mănăstirile pot fi văzute ca spații ale alterității pentru că adăpostesc o anumită categorie a populației, de neînțeles pentru alții. Aceste lăcașuri devin spații de alteritate socială, mentală și culturală. Clericii erau majoritatea celibatari, călugării, plecați din copilărie de acasă – cazul lui Beda – nu mai aveau mame, ce să mai spunem de soții. Din această cauză, o principală caracteristică a discursului lor este misoginismul sprijinit însă pe concepte teologice, care pune serioase probleme de interpretare în ceea ce privește reprezentarea femeii. În ce proporție istoricul mai este obiectiv?

Perioada Evului Mediu timpuriu este una de invazii ale diverse popoare nomade: germanice, arabe și mongolice; o vreme a confuziei cu repercusiuni asupra mentalității oamenilor din epocă, care „fac istoria dar nu în împrejurări dictate de propria lor voință”⁸. Se creează premisele unei noi literaturi, specifice fiecărui regat, „națională”, putem spune, dar nu în sensul atribuit acestui cuvânt în zilele noastre. Se poate vorbi de un mediu în plină „reformare” cu influențe mai mici sau mai mari – în funcție de secolul în care și-a îndeplinit activitatea – asupra nivelului de instruire al fiecărui istoric în parte.

În analiza unui text putem folosi diferite metode care depind de întrebările pe care le punem textului. De unde provine informația noastră? Cât credit merită informatorii noștri? Sunt ei cu adevărat cronicarii istoriei barbarilor? Cine face obiectul discursului acestora? Răspunsul se află în gândirea specifică secolelor VI–VIII. Este ușor să vrei să îți clarifici toate nelămuririle doar citind sursele. Întrebările sunt cele care contează, existența unei surse – în lipsa unei probleme emise de către cercetător – este irelevantă. Documentele sunt

⁸ P. Burke, *Istorie și teorie socială*, traducere din limba engleză de Cosana Nicolae, postfață de Sorin Antohi, București, Editura Humanitas, 1999, p. 171.

impregnate de imaginarul istoricului și exprimă idei și principii specifice timpului său, dar îmbrăcate într-o haină literară spre beneficiul posterității. În rezolvarea dilemei „cine vorbește despre cine”, trebuie situat pe axa centru-periferie cel care ține discursul și cei care formează ținta acestuia pentru că „informația tinde să se concentreze la centru; acolo se formulează mesajul cel mai complet, uneori, singurul mesaj”⁹ de care dispunem.

Principalul scop al paginilor de față este o prezentare a femeilor determinată de analiza unor texte realizate de bărbați, despre faptele altor bărbați¹⁰, pentru că, așa cum afirmă Lisa M. Bitel, „bărbații au fost cei care au scris cam tot ce știm despre femeile medievale. Ei au decis cine să fie prezent în documente și cine să fie uitat pentru totdeauna”¹¹. Bărbații au cuvântul. Din „interminabilul discurs masculin despre celălalt sex”¹² reiese că bărbatul și femeia nu se echilibrează, nu se completează. Bărbatul este superior femeii, dar „la capitolul alterității, femeia întrece bărbatul”¹³. Imaginea femininului, în relația sa cu masculinul, este mai curând una negativă și inferioară – „slăbiciune și trăsături negative, prin natura ei, femeia nu poate ocupa decât o poziție secundară, căutând totodată sprijinul masculin”¹⁴.

⁹ L. Boia, *Jocul cu trecutul – istorie între adevăr și ficțiune*, București, Editura Humanitas, 2002, p. 5.

¹⁰ În acest sens sunt binevenite argumentele aduse de D. F. Sawyer conform cărora, masculinul și femininul se dezvoltă în relație unul cu altul: complementar sau ierarhic. Ar fi imposibil să încerci să înțelegi un sex în timp ce îl ignori pe celălalt, care i-a dat celui dintâi identitatea sa prin contrast și comparație, vezi D. F. Sawyer, *Women and Religion in the First Christian Centuries*, London & New York, Routledge, 1996, p. 4.

¹¹ L. M. Bitel, *Women in Early Medieval Europe. 400–1100*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, p. 31

¹² L. Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, București, Editura Humanitas, 2000, p. 132.

¹³ *Ibidem*, p. 132.

¹⁴ J. Le Goff, J.-C. Schmitt (coord.), *Dicționarul tematic al Evului Mediu Occidental*, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 440.

În continuare voi încerca să redau imaginea femeii (în diferitele sale ipostaze) așa cum se desprinde din operele istoricilor menționați, ținând cont de precizările de mai sus.

Referitor la condiția femeii, pentru barbarii care își creaseră propriile regate, primind creștinismul, cele afirmate de Augustin au fost considerate drept lege. Beda Venerabilul ne informează în opera sa, *Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*¹⁵, de existența unui schimb de scrisori între Augustin și papa Grigore cel Mare, în care ne este înfățișată poziția Bisericii Catolice față de femeie. Și anume, papa Grigore, reprezentând Biserica Catolică, afirma: „nici un bărbat nu se poate căsători cu mama sa vitregă”, acest lucru reprezentând o crimă, „o femeie însărcinată poate fi botezată, și, după ce a născut nu poate intra în biserică decât după 33 de zile, dacă a născut un băiat, și 66 de zile pentru o fată.” Încă din pruncie exista o diferențiere sexuală, pentru că „femeia este impură și păcătoasă”.¹⁶

Femeile, în ipostazele lor de fecioare, soții, mame și văduve, sunt pomenite în aceste documente numai în ceea ce privește relația lor cu bărbații. Acestea apar numai în legătură cu tatăl, căruia îi sunt supuse până se căsătoresc, apoi soțului, și în final copiilor, nepoților sau din nou tatălui când căsătoria lua sfârșit. Este practic vorba și despre femei pe care nu le vom cunoaște niciodată după numele lor, femei despre care nimeni nu a scris sau nu le-a amintit după ce acestea și-au dat sfârșitul. Singurele informații pe care le mai putem avea despre ele fiind, pe lângă cele din documentele medievale, cele de natură arheologică. „Ele au trăit și muncit cu bărbați, au iubit și urât bărbați în fiecare zi. Unele femei dețineau proprietăți și cumpărau, vindeau și negociau cu bărbați. Dar, tot bărbații se ocupau în mod oficial de totul, inclusiv de înregistrările scrise despre ei și faptele lor”¹⁷, în care reprezentantele sexului femeiesc, atunci când apar, sunt prezentate ca figuri marginale, semnificative doar în relația cu bărbați

¹⁵ Bede, the Venerable, *Ecclesiastical History of the English People*, ed. by Bertram Colgrave and R.A.B. Mynors, 2 vol., Oxford, The Clarendon Press, 1969.

¹⁶ *Ibidem*, vol. I, I, 27.

¹⁷ L. M. Bitel, *op. cit.*, p. 1, 3.

semnificativi. Puține femei au fost menționate la locul pe care îl meritau, femei excepționale, precum sfintele, reginele, dar și viețile lor au fost observate și evaluate din perspectiva masculină a autorului. Intervine astfel problema surselor, a interpretării datelor pe care acestea le înfățișează. În cea mai mare parte, informațiile despre femei sunt incomparabil mai puține decât cele despre bărbați. Bărbații aveau primii acces la educație, în timp ce femeile, chiar dacă dobândeau o educație¹⁸, erau de obicei excluse din zona discursului public.

Să revenim la problema interpretării surselor. Am stabilit că femeia este observată prin filtrul gândirii istoricilor enumerați, gândire profund impregnată de concepte teologice. Ea este privită din mai multe unghiuri și de mai multe persoane, în secole diferite, fiecare văzând altceva. Nu o să știm niciodată cum erau în realitate aceste femei, pe care istoricii ni le prezintă în secvențe scurte, și care dispar așa de repede din firul povestirii, fiind cu adevărat importante doar atunci când îl ajută, atunci când el decide.

În final, ceea ce contează este doar imaginarul istoricului, modul cum îl percepe pe *celălalt*, care în acest caz este o femeie, și „când este vorba despre *celălalt*, imaginarul nu lipsește niciodată”¹⁹. Intervine aici jocul alterității, al unei alterități obișnuite care presupune o interpretare mai mult sau mai puțin deformantă a unei anumite realități. „Femeia este un *celălalt* complet, adică ea conturează toate atributele esențiale ale alterității, tot echivocul unei condiții diferite. Față de „normalitatea” bărbatului, ea a fost multă vreme considerată o ființă marginală, și într-un fel, „sălbatică”; mai bună și mai rea totodată, ea a suscitat adorația și disprețul, atracția și teama. Simbol al fecundității și al vieții, ea poate simboliza, de asemenea, coruperea materiei și moartea (...) o «ființă incompletă», gândea Aristotel”²⁰.

Astfel, femeia, cu imaginea sa negativă, este nelipsită din cronici. Exemplu rău, de cele mai multe ori, dar și bun, ea este

¹⁸ Cum ar fi soția episcopului Namatius sau fiicele de regi; a se vedea în acest sens, Grégoire de Tours, *Histoire des Francs*, traduit du latin par R. Latouche, Paris, Les Belles Lettres, 1963, II, 17.

¹⁹ L. Boia, *op. cit.*, p. 133.

²⁰ *Ibidem*, p. 133.

prezentă și în cele trei ipostaze: de soție, mamă și văduvă, „personalitatea ei juridică și morala cotidiană fiindu-i conturate”, cum am mai precizat, „în raport cu un bărbat sau un grup de bărbați”²¹.

Evoluția situației femeii nu a fost identică la toate neamurile barbare. De aceea, apar aspecte diferite de la un neam la altul. Oamenii din Evul Mediu nu au putut sau nu au vrut să perceapă femeile barbarilor ca invadatoare, acest lucru nesemnificând că acestea nu au participat într-o măsură mai mică sau mai mare la crearea regatelor romano-germanice. Sursele ne spun că în momentul în care barbarii s-au stabilit într-un loc anume, femeile acestora erau cu ei.

Când Grigore din Tours, sfânt și episcop din secolul al VI-lea, și-a scris *Historia Francorum*, femeile nu au jucat nici un rol în legenda originii grupului: „francii au venit din Pannonia și au colonizat mai întâi malurile Rinului, apoi l-au trecut și au pornit spre Turingia, stabilind în fiecare oraș, regi aleși din familiile lor cele mai nobile, numiți „cei cu părul lung”²².

Spre deosebire de Grigore, Iordanes, vorbind despre goți, își amintește că femeile i-au însoțit pe aceștia în drumul lor spre nordul teritoriului ocupat de vandali, și apoi spre Scythia. „S-au așezat în rândul vandalilor și numărul acestora a crescut destul de repede”, ceea ce indică și existența femeilor printre ei. Tot la Iordanes apar amazoanele, rezultat al imaginarului și al unei alterității radicale; se pare că goții și-au lăsat femeile la conducerea tribului, dar o dată ce aceștia s-au stabilit într-un anumit teritoriu au preluat controlul asupra femeilor lor”²³. Când Iordanes prezintă în stil biblic genealogia goților, arată foarte clar cine are prioritate în rândul strămoșilor acestora, și anume, bărbatul: „Cel dintâi a fost Gapt, care a născut pe Hulmul. Hulmul a născut pe Augis, iar Augis a născut pe Ostrogotha...”²⁴.

²¹ Christiane Klapich-Zuber, *Femeile și familia*, în J. Le Goff (coord.), *Omul medieval*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 261.

²² Grégoire de Tours, *op. cit.*, II, 9.

²³ Iordanes, *De origine actibusque Getarum*, traducere, comentarii de G.- Popescu Liiseanu, București, 1939, IX, X.

²⁴ *Ibidem*, XIV.

Paul Diaconul este „singurul istoric al barbarilor care folosește femeile ca un instrument de definire a identității etnice a longobarzilor”²⁵. Primii conducători ai populației Winniles (așa s-au numit mai întâi longobarzii) au fost cei doi frați, Ibor și Aio, împreună cu mama lor, Gambara, care ocupă un loc aparte, fiind deseori necesar acordul său în vederea întreprinderii diferitelor acțiuni²⁶. Paul povestește cum Gambara împreună cu femeile tribului și cu zeita Freya au asigurat victoria longobarzilor împotriva vandalilor: „în fața zeului Wotan, femeile s-au prezentat deghizate în războinici, cu părul lor lung prins în jurul bărbiei”²⁷. Wotan a garantat astfel victoria longobarzilor, „celor cu bărbi lungi”. Se poate observa că femeile au pătruns în istoria lui Paul doar pentru a da o notă dramatică povestirii, și, „dacă la început, longobarzii au fost conduși de mamele lor, acum societatea se organizează în jurul bărbaților”²⁸.

În ceea ce îi privește pe anglo-saxoni, Beda Venerabilul ne informează că în 449, aceștia au ajuns în Britania cu trei corăbii, și apoi și-au chemat și restul rudelor. Se presupune că au fost aduse și femei, dar Beda nu precizează nimic. Dar, cum nici o concluzie nu este sigură, toate sunt permise, aici intervenind imaginația cercetătorului²⁹.

După instalarea barbarilor, femeile au făcut ceea ce trebuiau să facă ... s-au căsătorit și au produs generații noi de goți, franci, longobarzi și anglo-saxoni. În afara acestui lucru ne putem întreba, așa cum face și Lisa M. Bitel în cartea sa, *Women in Early Medieval Europe. 400–1100*, „ce făceau femeile în timp ce bărbații erau plecați”?

Este evident că principalele roluri pe care le jucau erau cele de soție și mamă. Totuși, căsătoria și maternitatea erau destul de greu de realizat în Evul Mediu timpuriu³⁰, având în vedere existența unui mediu

²⁵ L. M. Bitel, *op. cit.*, p. 52.

²⁶ Paul Diacon, *Histoire des Lombards*, ed. par François Bougard, Brepols, 1994, I, 2–3, 7–8.

²⁷ *Ibidem*, I, 7–8.

²⁸ L. M. Bitel, *op. cit.*, p. 53.

²⁹ Vezi discuția pe această temă M. Carпов, în J. Le Goff, *Pentru un alt Ev Mediu*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1986, p. 13.

³⁰ Paul Diacon, *op. cit.*, IV, 28.

violent și al bolilor: „să supraviețuiești unei singure zile nu era niciodată un lucru sigur pentru nici o femeie din Europa medievală, indiferent de vârstă sau statut”³¹. Ele puteau fi victime ale violenței sexuale și fizice, chiar și în propriile comunități. Erau luate ca prizoniere atunci când rudele lor de sex masculin erau învinse sau ucise³².

Marea provocare căreia trebuiau să-i facă față aceste femei era aceea de a da naștere la moștenitori buni, de a-i proteja, deseori fără ajutorul soțului, al neamului sau al altcuiva, într-o vreme când moartea lovea cu tărie și des. Trebuiau să aducă pe lume mulți copii pentru a fi sigure că va supraviețui vreunul (putem prezenta aici, dintre multele exemple existente în cronică, pe cel referitor la ducele de Friouli, Gisulf și al soției sale, Romilda, care aveau opt copii, conform lui Paul Diaconul³³). Băieții erau preferați fetelor, o excepție reprezentând-o cazul amazoanelor prezentat de Iordanes, încărcat de o alteritate aproape radicală. Pentru acestea, era mai importantă nașterea unui copil de sex femeiesc. Există chiar și credința, conform căreia, dacă se năștea un băiat, „cu o furie de mamă vitregă era tăiată viața nenorocitului copil”³⁴. Care era proporția fetelor în raport cu cea a băieților? Nu putem decât să facem o supoziție; pentru a oferi un răspuns convingător, facem apel la interdisciplinaritate. Avem nevoie de mai multe rezultate din partea antropologiei, arheologiei, care, în urma săpăturilor de morminte, a enunțat unele ipoteze privind o supramortalitate feminină relevată de numărul mare de fetițe găsite în aceste morminte. Care ar fi cauza? O principală explicație o dă chiar perioada de haos în care se nășteau acești copii, predominau războaiele, iar principalii actorii erau bărbații. De aici, poate o eventuală neglijare a fetelor sau chiar existența unui infanticid al fetițelor. În lipsa unui număr mai mare de surse și mai diversificat, nu putem decât să presupunem.

Prin ce erau aceste femei importante pentru istorici? De ce era necesară prezența lor în operele acestora? Personajele feminine erau

³¹ M. Carpov, în J. Le Goff, *op. cit.*, p. 11.

³² Grégoire de Tours, *op. cit.*, II, 28; Iordanes, *op. cit.*, XXIV.

³³ Paul Diacon, *op. cit.*, IV, 37.

³⁴ Iordanes, *op. cit.*, V–VIII.

un mijloc de „a trimite mesaje despre gen, politică, identitate tribală și istorie (...) [istoricii] au folosit aceste personaje pentru a da lecții necesare noilor conducători ai Europei. Aceștia aveau nevoie să-și protejeze femeile și pe ei înșiși, limitând mobilitatea femeii la spațiul palatului sau al casei. Dar istoricii știau un mare adevăr, și anume acela că în societățile în care oamenii nu respectă întotdeauna legile și nici principiile pe baza cărora au fost realizate, atunci nu este posibil să le controlezi pe femei sau ceea ce oamenii, bărbații și femeii pot prelua de la strămoșii lor barbari”³⁵.

Tineretele de familie bună beneficiau de o strictă supraveghere pentru a li se proteja fecioria și reputația. În ceea ce le privește pe femeile căsătorite, ele aveau parte de un tratament diferit în funcție de clasă socială, de reședință. Se pare că fecioria era una din condițiile necesare pentru a deveni soție, mai ales de rege³⁶. Existau și fiice oferite lui Dumnezeu, obligate să se călugărească, ceea ce înseamnă că erau foarte importante în relația bărbatului cu Divinitatea. De exemplu, regele Oswy oferă o dată cu fiica sa și douăsprezece terenuri unei mănăstiri³⁷. Se observă o clară diferențiere în rândul femeilor, persoanele ce se bucură de înțaietate, fiind fecioarele, sfintele, maicile starețe, călugărițele. În rugăciunea papei Grigore cel Mare,³⁸ acesta a repartizat locuitorii orașului în șapte „inimi”, pentru a se ruga lui Dumnezeu, în timpul unei mari epidemii: primele locuri erau ocupate de cler, călugări, laici și în locurile din urmă, de văduve și femei măritate. Reiese clar poziția inferioară pe care aceste femei erau așezate în societate.

Chiar dacă societățile din care provin acești istorici idealizează fecioria, considerând-o superioară căsătoriei, familia continuă să joace un rol foarte important în cadrul societății. Femeile îndeplinesc un rol major în ceea ce privește perpetuarea familiei și transmiterea de bunuri și proprietăți de la o generație la alta. Reprezintă un element important, mai ales în momentele critice ale vieții: la nașteri, ca mame sau moașe, în căsnicie, ca soții, la înmormântări, în calitate de văduve.

³⁵ L. M. Bitel, *op. cit.*, pp. 93–94.

³⁶ Vezi Bede, the Venerable, *op. cit.*, III, 21.

³⁷ *Ibidem*, III, 24.

³⁸ Paul Diacre, *op. cit.*, III, 24.

Cu toate că speranța de viață a femeilor era mai scăzută decât a bărbaților, dacă luăm în considerare argumentele aduse în prima parte a acestei lucrări, văduvia era un fenomen obișnuit. De regulă, soții erau mai în vârstă decât soțiile lor și probabilitatea ca ei să moară înainte era mai mare. Pe de altă parte, mulți bărbați își pierdeau viața pe câmpul de luptă. Unele femei fără bărbați se căsătoreau pentru a doua oară, lucru întâlnit mai ales în rândul reginelor, sau alegeau cu siguranță viața la mănăstire, ca de exemplu, regina Clotilda, care se retrage la Tours³⁹. Altele, în general evlavioase, făceau donații generoase pentru construirea, restaurarea sau chiar administrarea edificiilor eclesiastice⁴⁰. Indiferent de ipostazele în care erau reprezentate, femeile trebuiau să ducă o viață retrasă.

Femeile au adus mari servicii bisericii creștine. Ele au fost câștigate repede de noua religie, mai ales cele din familiile regale, care intrând în contact cu misionarii, au participat în mod activ la procesul de creștinare. Căsătorindu-se, ele răspândeau religia creștină în rândurile noului popor din care urmau să facă parte, fiind intermediari între regalitate și Divinitate⁴¹. Această acțiune începe la sfârșitul secolului al V-lea, o dată cu venirea francilor păgâni în Galia, aproape creștinată. Prima regină care și-a asumat acest rol, a fost Clotilda, o principesă catolică, care a devenit soția lui Clovis, pe care l-a influențat să treacă la creștinism⁴². Altă prințesă merovingiană, Ingonda, și-a convins soțul, pe Hermanegild, să se convertească la catolicism (în 580)⁴³. Bertha, căsătorită cu regele Ethelbert din Kent a fost primită cu condiția să i se permită să-și practice religia, aceasta venind însoțită și de episcopul Liudhard⁴⁴. Theodolinda a ocupat un

³⁹ Grégoire de Tours, *op. cit.*, II, 43.

⁴⁰ *Ibidem*, IX, 35; Paul Diacre, *op. cit.*, IV, 20.

⁴¹ S. Fonnay-Wemple, *Female Spirituality and Mysticism in Frankish Monasteries: Radegund, Balthid and Aldegund*, în Nicholas-Thomas (eds.), *Medieval Religious Women*, pp. 39–65 apud L. Lazzari, *Regine, badese, sante: il contributo de la donna anglo-sassone all'evangelizzazione (sec. VII e VIII)*, în „Studi Medievali” 3° serie, anno XXXIX, fasc. II, 1998, p. 602.

⁴² Grégoire de Tours, *op. cit.*, II, 29.

⁴³ *Ibidem*, VIII, 28.

⁴⁴ Bede, the Venerable, *op. cit.*, I, 25.

loc foarte important în acest sens, a acționat pentru trecerea longobazilor de la arianism la catolicism. A corespondat cu papa Grigore cel Mare și a citit operele acestuia. Într-o scrisoare, citată de Paul Diaconul, papa laudă eforturile depuse de această regină în vederea menținerii păcii în rândul poporului său, și îi sugerează să continue pe acest drum; o scrisoare a fost trimisă și celui de-al doilea soț al Theodolindei, Agilulf⁴⁵.

Există și alte căi prin care femeile au adus beneficii bisericii creștine. Unele s-au călugărit. Apar și mănăstiri pentru călugărițe, conduse de o maică stareță. În aceste categorii, pentru perioada tratată, predomină extracția aristocratică. Putem încadra aici pe Aetelberga, fiica lui Ethelbert din Kent, căsătorită cu regele Edwin (cca. 625), care urmează exemplul mamei sale, Bertha. Eforturile acesteia îi sunt recunoscute de către papa Bonifaciu, într-o scrisoare⁴⁶, în care o sfătuia să participe la creștinarea soțului său. Tot aici se încadrează și Earcongota, maică stareță la o mănăstire din Franța. Aici au fost trimise fiice de regi pentru a fi instruite: Sethrid, fiica regelui Anna, al anglo-saxonilor din Est, și Ethelberga, ambele ajungând maici starețe în cadrul acestei mănăstiri⁴⁷.

Conform celor scrise mai sus, putem atribui acestor femei titulatura de „soții-ambasadoare”⁴⁸. Pe lângă pacea dintre două popoare, ele asigurau răspândirea creștinismului. Astfel, femeia este inclusă în sfera politică și poate fi văzută și ca o treaptă în vederea accederii la puterea asupra poporului din care aceasta făcea parte. În cazul în care nu există moștenitori de parte bărbătească și, prin urmare, nici urmași la tron, reginele sau principesele transmiteau puterea regală pe cale matrimonială. Găsim exemple de alianțe matrimoniale care, prin intermediul femeilor, instaurează sau restaurează legăturile de prietenie între două neamuri. Teodoric, regele ostrogoților din Italia s-a căsătorit cu Adafleda, fiica lui Childeric și sora lui Clovis, regele francilor. Pe sora sa, Amalafreda, Teodoric o

⁴⁵ Paul Diacon, *op. cit.*, IV, 6–9.

⁴⁶ Bede, the Venerable, *op. cit.*, II, 11.

⁴⁷ *Ibidem*, III, 8.

⁴⁸ L. Lazzari, *op. cit.*, p. 605.

căsătoria cu regele vandalilor, iar pe fiica sa cu regele vizigot din Spania. Era un sistem de alianțe matrimoniale⁴⁹, ce aveau loc din dorința tatălui, a rudei de sex masculin. O întrebare crucială se impune: puteau ele să decidă singure în ceea ce privește căsătoria sau intrarea în mănăstire? La ce vârstă li se decidea soarta? De cele mai multe ori la o vârstă destul de fragedă,⁵⁰ femeia neavând nici un cuvânt de spus. Ea ar trebui să fie pregătită să accepte contractarea unei căsătorii, atunci când „capul familiei” sale decide. Afirmație bine ilustrată de cronicile istoricilor: Iordanes, Grigore din Tours, Paul Diaconul și Beda Venerabilul⁵¹.

În legătură cu libertatea de a alege a femeilor, statutul femeii a variat considerabil de la o societate la alta. Uneori avem impresia că eliberarea femeilor și feminismul sunt fenomene ale secolului al XX-lea, dar până și în Evul Mediu timpuriu au existat câteva femei care au reușit să spargă barierele tradiției, să încalce unele din restricțiile morale și legale, pe care bărbații le-au stabilit în ceea ce le privește. Cronicile „istoricilor barbari” au reținut doar câteva nume de sfinte, soții, fugare - cum este cazul Radegundei -, care își asumau riscul de a refuza căsătoria, consumată sau nu.

Radegunda era o prințesă turingiană, câștigată la sorți de merovingienii care i-au omorât familia, și luată prizonieră în 531. A fost obligată să se căsătorească cu regele Clothar I, fiul reginei Clotilda, deci primul principe merovingian botezat la creștinism, imediat după ce s-a născut, dar care nu are parte de descrieri prea binevoitoare în cronici. Radegunda a trăit cu el zece ani și apoi a decis să-l părăsească; obține de la episcopul Medard din Noyon vâlul pentru a deveni *diacona*, și se refugiază într-o mănăstire pe care a fondat-o la Poitiers. De acolo îl convinge pe episcopul Germanus să-l împiedice pe Clothar să o găsească. Regele o eliberează de jurămintele

⁴⁹ Iordanes, *op. cit.*, LVIII.

⁵⁰ P. L'Hermite Leclercq, *Actualité de la recherche. Les femmes dans la vie religieuse au Moyen Age. Un bref bilan historiographique*, în „CLIO”, nr. 8, 1998, p. 203.

⁵¹ Vezi în acest sens, Iordanes, *op. cit.*, LVII; Grégoire de Tours, *op. cit.*, V, 1-2, VI, 45; Paul Diacon, *op. cit.*, III, 30; Bede, the Venerable, *op. cit.*, II, 14, III, 7.

căsătoriei, deși ar fi putut să provoace plecarea acesteia din mănăstire. Aceasta a continuat să se implice în viața politică, intervenind în cearta iscată între moștenitorii soțului său. Radegunda își găsește sfârșitul în mănăstirea de la Poitiers, moment relatat de Grigore din Tours în cronica sa, *Historia Francorum*⁵².

Ca și Radegunda, reginele, uneori și principesele, erau, într-un fel sau altul, singurele implicate în structurile de decizie politică, dintre femei, jucând uneori un rol-cheie în perpetuarea unei dinastii, iar alteori exercitând puterea doar ca regente, cu toate efectele ce decurgeau de aici. Ne putem referi la regina Theodolinda care nu i-a condus efectiv pe longobarzi, dar a reușit să le câștige respectul și dreptul de a le alege viitorul rege, pe Agilulf. Când acesta a murit, a devenit regenta fiului său, Adaloald, care a înnebunit la sfârșitul celor 10 ani cât au condus împreună regatul longobarzilor⁵³. După aceea, Theodolinda dispare din cronica lui Paul Diaconul. Ca soție și mamă, ea a rămas în memoria poporului său, dar o dată ce bărbații din jurul ei au dispărut, la fel s-a întâmplat și cu ea.

O altă regină ce poate fi încadrată în rândul femeilor puternice din Evul Mediu Timpuriu este Brunhilda, regina francilor. Aceasta apare ca unul dintre personajele marcante din opera lui Grigore din Tours, fiind în viață când autorul își redacta lucrarea. În 566, în calitate de prințesă vizigotă s-a căsătorit cu Sigibert, stăpân peste regatul franc al Austrasiei⁵⁴. După ce soțul său a fost asasinat a devenit regenta fiului său, Childibert, căsătorindu-se pentru a doua oară, cu nepotul de frate al lui Sigibert, Merovech. Prin intermediul acțiunilor întreprinse, Brunhilda a manifestat adevărate calități de guvernare, cu ajutorul cărora a încercat să mențină controlul asupra regatului.

În *politică*, femeile au preluat de la bărbați mijloace și obiceiuri brutale, uneori crude⁵⁵. Soția lui Guntran, regele Burgundiei, Austrichilda l-a pus pe soțul său să promită că îi va omori pe medicii

⁵² Grégoire de Tours, *op. cit.*, IX, 2.

⁵³ Paul Diacon, *op. cit.*, IV, 30.

⁵⁴ Grégoire de Tours, *op. cit.*, III, 22–26.

⁵⁵ Vezi cazul reginei Fredegunda în Grégoire de Tours, *op. cit.*, IV, 51.

care s-au dovedit neputincioși în a-i salva viața⁵⁶, promisiune îndeplinită de acesta. Rosemunda, soția regelui Alboin al longobarzilor, silită de acesta să bea din craniul tatălui ei, a pus la cale asasinarea soțului. Paul Diaconul o numește peiorativ, „femeiușcă”⁵⁷, pe cea care în urma intrigilor sale l-a omorât pe regele Alboin. Nu de puține ori, acestea își influențau soții, fii sau frații, în mod pozitiv sau negativ - în cronica lui Grigore din Tours ne este prezentat cazul unei mame vitrege, care ajunge să fie omorâtă de soțul său, din această vină⁵⁸ - în funcție de imaginarul cronicarului.

Din cele prezentate mai sus putem ușor deduce faptul că morala nu prea își găsea locul în viața acestor oameni. Alt exemplu în acest sens ar mai fi cel al căsătoriei regelui Chilperic cu o prințesă vizigotă, pe numele ei, Halesvintha. După un timp este asasinată, regele căsătorindu-se cu o servitoare, Fredegunda. Sora Halesvinthei, Brunhilda s-a căsătorit cu fratele lui Chilperic, Sigibert. Din dorința de a-și răzbuna sora, Brunhilda pune la cale numeroase comploturi împotriva Fredegunde, aceasta reacționând la rândul ei. Amândouă au marcat istoria regatelor în care au trăit prin crimele ce au loc de ambele părți. Finalul a fost unul tragic, Brunhilda este legată de cozile a patru cai și ruptă în bucăți (613). De multe ori, ura atât de mare de la curte le lăsa pe reginele regatelor romane-barbare fără prieteni și disprețuite.

În încheiere, câteva concluzii se impun. Femeile erau crescute pentru a se mărita; instituția matrimonială, aranjamentul aprobat social între un bărbat și o femeie de cele mai multe ori cu scopul de a se întemeia o familie, este în același timp și un act de natură politică și economică. De cele mai multe ori, era determinată de voința părinților și nu de alegerea femeii. O afacere încheiată între doi bărbați⁵⁹, motiv pentru care poartă amprenta unei masculinități considerate îndreptățite să controleze cealaltă jumătate care participa la contractarea căsătoriei. Mariajul avea un singur scop: crearea unei unități conjugale care să producă și să susțină o nouă generație, chiar

⁵⁶ *Ibidem*, V, 34.

⁵⁷ „Femmelette”, vezi Paul Diacon, *op. cit.*, II, 28.

⁵⁸ Grégoire de Tours, *op. cit.*, III, 5.

⁵⁹ Grégoire de Tours, *op. cit.*, IV, 47.

dacă acest proces nu se încadrează în standardele doctrinei creștine⁶⁰. Alternativa căsătoriei o reprezenta intrarea în mănăstire. Femeile puteau fi date la o mănăstire de către propria familie, dar puteau intra și de bună voie, indiferent de vârstă; totuși acest lucru se întâmpla în special după moartea soțului.

Citind cronicile istoricilor Iordanes, Grigore din Tours, Paul Diaconul și Beda Venerabilul, observăm că s-a oscilat între respectul datorat femeilor ca mame și critica față de slăbiciunea și infidelitatea lor. Da, au existat și femei care și-au înșelat soțul⁶¹ sau care l-au părăsit pentru a se căsători cu un altul, cum ar fi regina Basina a Turingiei, care-l părăsește pe regele Basinus pentru a se căsători cu Childeric. Din această căsătorie rezultă un fiu, pe numele lui, Clovis⁶². Este adevărat că și femeile se dedau plăcerilor carnale, ceea ce nu se spune însă, despre regii cu mai multe soții și concubine (!).

Unele femei, prezente în cronicile referitoare la istoria barbarilor nu au rămas în memoria diferitelor popoare cărora le-au aparținut. Există însă și excepții. Femei care și-au lăsat amprenta în istoria europenilor: regina Radegunda devenită sfântă, reginele Brunhilda și Fredegunda, împreună cu regina Clotilda, care și-a convertit soțul la creștinism. Toate și-au impresionat istoricii care au scris despre ele.

În Evul Mediu timpuriu, reprezentantele sexului femeiesc deveneau cunoscute datorită sferei politice. Dețineau puterea doar prin naștere, educație sau circumstanțele căsătoriei, atunci când acestea o permiteau. Erau regine, sfinte, dar și „rebele”, care provocau pagube⁶³. Istoricii erau uneori șocați de comportamentul lor⁶⁴. În operele lor, predominau femeile și bărbații care aparțineau familiilor nobile, regale, de aceea trebuie să rezistăm tentației, exercitată de figurile acestor personaje, de a generaliza.

Prin urmare, cronicile redactate între secolele VI–VIII, în limba latină, ne lasă o evidență precară a vieții personale a femeilor, iar

⁶⁰ L. M. Bitel, *op. cit.*, p. 177.

⁶¹ Paul Diacon, *op. cit.*, IV, 37 ; Grégoire de Tours, *op. cit.*, V, 32.

⁶² Grégoire de Tours, *op. cit.*, II, 12.

⁶³ *Ibidem*, IV, 46.

⁶⁴ L. M. Bitel, *op. cit.*, pp. 267, 269, 276.

personalitatea acestora rămâne în cea mai mare parte simbolică. Din operele cronicarilor ce relatează despre un neam barbar reiese că aceștia nu admirau femeile. Cei patru istorici ne oferă o viziune incompletă, viciată de anumite reprezentări sociale, a condiției femeii „barbare”, devenită „imaginară” în cronicile ce le aparțin. O „femeie „imaginară” care a fost și rămâne o natură incomparabil mai bogată, mai complexă și mai misterioasă decât bărbatul”⁶⁵.

Women representation in latin language historian texts in 6–7th centuries

Abstract

This article recreates the lives of ordinary, but also of the powerful women who lived in early medieval Europe among the barbarian people between the VIth and the VIIIth centuries. We can see them through the eyes of medieval men and their representation in the written records of Iordanes, Gregory of Tours, Bede, the Venerable and Paul the Deacon. The life of medieval women had three main aspects: family, marriage and religion - the sources reveal them to us as daughters, wives, mothers and widows but only through their relationships with men. We discover that these historians didn't enjoy writing about these women, and that is why we have an incomplete vision of the "barbarian" woman's condition. She became imaginary and her personality symbolic in the chronicles of the historians mentioned above.

⁶⁵ L. Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, București, Editura Humanitas, 2000, p. 135.